

UDEN FOR TEMA

MARCUS KNUTAGÅRD

TVÄTTSTUGAN

Mellan smutstvätt och social kontroll

Men det är ju så att det är så oerhört gränslösa personer och de är påtända så att vi, principen är att dom ska lämna kläderna till de frivilliga [medarbetarna]. Och de ska tömma sina fickor, med tanke på risk att skada sig på sprutor och allt det här, va. Och sen så, eller man gör det tillsammans, man lägger in det för maskinen geggat igen alldeles, vi fick förstörda maskiner. Men sen är det några som gör det ändå för de är så stabila. Det blir lite olika, men principen är att vi har koll på det. Samma sak gäller att hjälpa till med matlagning och så där. De får gärna hjälpa till, men vi beslutar och bestämmer vilken mat vi ska ha och vad som ska användas och vi får också ha rätt att säga att nej du är för skitig eller du har hepatit eller vi måste liksom kunna sätta gränserna va, men annars om vi skalar potatis eller diskar och har ett umgänge i köket så är det helt klart okey (juni 2004).¹

Vad är det som gör att vissa människor inte anses vara kapabla att kunna tvätta sina kläder själva? I ovanstående exempel handlade det om att föreståndaren för ett härbärg ansåg att tvättmaskinerna gick sönder då härbärgsgästerna själva tvättade eftersom maskinerna „geggade igen”. Det fanns dock undantag. Några gäster fick tvätta sina kläder, men det berodde på att de bedömdes som „stabila”.

I ett boende för hemlösa barnfamiljer användes tvättstugan som en mätsticka för att avgöra om de „klarade av att bo” i egna lägenheter. I ytterligare ett annat boende för hemlösa barnfamiljer användes en „boskolemodell” där frågan hur man uppför sig i tvättstugan fanns med på schemat. Dessa exempel väcker många frågor. För det första har det slagit mig att tvättstugan ofta är en plats för konfliktladdade situationer. Hur kommer detta sig? En annan fråga är hur det kommer sig att tvättstugan används som ett sätt att „testa” om ett hushåll „kan bo”. Detta blir särskilt påtagligt när de som berörs har en annan „kulturell bakgrund”. Tvättstugan och sättet att tvätta är en plats och en handling som tas för given. Hur man tvättar ses som självklart och det finns bara ett „rätt” sätt att tvätta – i varje fall i tvättstugan (Taylor 1997). Tvättstugan hamnar i en gränzson mellan det offentliga och det privata, mellan det spontana och det planerade, mellan kaoset och ordningen.

Med ovanstående exempel vill jag visa på ett par aspekter som den här artikeln avser att belysa. Exemplena är inte typiska för boenden för hemlösa, utan denna typ av episoder har relevans för tvättstugor i allmänhet.

Syftet med artikeln är att belysa tvättstugan som plats. Plats betyder i denna artikel ett rum eller en lokalitet som vi människor har gett en mening (Cresswell 2004:7). För att tydliggöra syftet kommer två aspekter av tvättstugan att diskuteras. För det första beskrivs

den som en förlängning av det privata hemmets sfär. Jag belyser hur tvättstugan symboliserar det „normala”. Detta blir tydligt utifrån hur reglerna för denna plats kan överträdas, dvs. vad är ett acceptabelt beteende i tvättstugan? För det andra lyfter jag fram tvättstugan som en plats för utövandet av social kontroll. För att upprätthålla denna kontroll används olika tekniker där. Jag kommer att fokusera på tvättstugelappen som en av dessa tekniker.

Innan jag går närmare in på tvättstugan med dess funktion för normalisering samt som plats för social kontroll vill jag mycket kort redogöra för mitt empiriska material och de analytiska begrepp som jag använt mig av. Därefter redogör jag för vilken typ av plats tvättstugan är idag och dess historia i Sverige.

Empiri och centrala begrepp

Artikeln baseras primärt på material som samlats in inom ramen för studier som jag genomfört av boendeformer (härbärgen, kategoriboenden, träningslägenheter etc.) för personer som befinner sig i en hemlöshetsituation. Tvättstugan och tvättandet har där generellt varit ett framträdande tema. I olika boenden har olika tvättrutiner varit gällande.

Till grund för min analys ligger primärt intervjuer (med hemlösa, ansvariga chefer inom socialtjänsten, socialarbetare och föreståndare för härbärgen), insamlade tvättstugelappar, tidigare forskning om tvätt och tvättstugor samt webbsidor från Internet om tvättstugor och ilska tvättstugelappar.

Materialet har analyserats med hjälp av ett par analytiska begrepp. En aspekt som är kopplad till tvättstugan är transformeringen av det som är smutsigt till något som ska bli rent. Även om härbärgesgästen i det inledande exemplet inte får tvätta sina kläder själv måste han/hon underordna sig tvättandets principer för att under vistelsen på natthärbärgets omvandlas från en „smutsig uteliggare” till en hel och ren representant för „samhällets utsatta”. Smutsen symboliserar oordningen eller kaoset medan renhet manifesterar ordningen. I relation till detta har Mary Douglas (2004 [1966]) diskussion om *smuts* tillämpats.

Överträdelser (Cresswell 1996) är ett begrepp som jag använder för att analysera tvättstugans gränser. När en överträdelse sker uppdagas de regler som gäller för en särskild plats. Jag har själv egna exempel från tvättstugans sfär och många i min omgivning har delat med sig om sina erfarenheter från tvättstugan, bland annat instruktioner för hur tvättstugan ska skötas – instruktioner som har inkluderat bildserier steg-för-steg om hur man tvättar. Andra har berättat om privata erfarenheter om hur tvätt har blivit stulen, felaktiga anklagelser eller till och med möten som lett till giftermål. På jakt efter information på Internet om „ilska lappar i tvättstugan” fick jag ta del av många intressanta bloggar (eg. webblogg, en slags dagbok på nätet) och webbsidor,² där några var till för att få utlopp för de ilska tvättstugelapparnas existens, eller för tvättstugor generellt. Det finns också exempel på det motsatta. Vi skulle kunna kalla de senare för „tvättstugans vänner”.³ På dessa platser glorifieras tvättstugan och dess maskinella utrustning och nya bilder på de senaste tvättmaskinerna publiceras. De båda bloggarna visar att vart ämne diskuteras på sin plats.

Några förtydliganden kan dock vara på plats angående artikelns avgränsningar. Denna artikel tar enbart upp ett par aspekter av tvättstugan. Jag berör exempelvis inte om tvättstugors hantering beror på fastigheternas upplåtelseform. Den sociala kontrollen kan exempelvis vara högre i en bostadsrättsförening samtidigt som ordningen i tvättstugor

mycket väl kan skötas bättre i hyreshus. Tvättstugornas skick har också betydelse samt antalet tvättider per antal hushåll.

Jag uppehåller mig främst kring tvättandet som en privat handling även om det finns exempel på att hyresgäster träffas för att tvätta gemensamt. Dessa kollektiva tvättare är dock organiserade och inträdet i tvättgruppen är reglerad. Det är inte vem som helst som kan ansluta sig.

Hushållsarbetet visar på många sätt ett samhälles kulturella värden (Busch 1999:61). Ansvar för tvätten har legat på kvinnorna medan det idag också har blivit en angelägenhet för män. Under mitt sökande på Internet blev jag överraskad över hur många män som uttalade sig om tvättstugors och tvättstugelapparnas existens. På bloggen *Tvättid*, en sida för tvättmaskinsfantaster, dominerade männen som skribenter.⁴

Vad är tvättstugan för typ av plats?

Tvättstugan är en plats som ger upphov till konflikter på grund av att tvättider överträds, städning uteblir eller att maskinerna är ur funktion. Tvättandet har i Sverige kommit att bli en privat aktivitet där smutstvätten och de nytvättade kläderna göms från omgivningens insyn. Denna intimitet kring tvättandet i Sverige har därmed inneburit att flera tabun kring tvättstugan har befasts (jfr Pink 2005).

I USA är situationen annorlunda (Busch 1999). Om tvättstugor i Sverige kan ses som gränzoner och platser för konflikter har tvättmaten eller tvätteriet en annan historia i USA. Tvätterierna låg avskilda från husen och ofta i närheten av lador och stall. Denna lokalisering innebar att ett möjligt möte uppstod mellan kvinnor och män. Sexuella möten i tvättstugorna var så vanliga att tvättstugorna kom att kallas för bordeller (op.cit.:62). Tvättstugan som plats för romantik och möten är något som i USA har belysts i litteratur och på film.

De amerikanska tvättomaterna skiljer sig från svenska tvättstugor på flera punkter. En central skillnad är att det parallella tvättandet ger tvättarna insyn i varandras privatliv. Författarinnan Akiko Busch (ibid.) tar upp ett exempel från en av hennes bekanta som berättade om hur han genom att studera andras tvätt (potentiella parters) kunde se om det fanns en annan man i huset eller om kvinnan var singel.

Jag vill särskilt lyfta fram en viktig skillnad med den svenska tvättstugan i förhållande till tvättstugor i exempelvis Danmark och Norge. Den svenska tvättstugan är en privat plats. Tvättstugan är en del av ett hyreshus eller en bostadsrättsförening. Det är bara de som bor i fastigheten som har tillgång till tvättstugan. Tvättstugan är dock privat även av ett annat skäl – det är bara en hyresgäst åt gången som tvättar. Det är idag sällsynt att man kan boka enskilda tvättmaskiner.⁵ Detta medför att tvättandet i tvättstugor är en dold verksamhet. Tvättstugan har haft olika epoker från att ha varit mer likt tvättomatssystemet till att bli en alltmer privat angelägenhet.

Tvättstugor är på många sätt en klassrelaterad företeelse. Personer som har levt sitt liv i villaområden, eller haft råd att ha egen tvättmaskin och torktumlare har ingen erfarenhet av gemensamma tvättstugor. Tvättstugan blir då en ganska exotisk plats. De är också vanligare i större samhällen där andelen flerfamiljshus är fler.

Det finns även en mängd regler kring tvättstugan både i avseende hur man ska tvätta och framför allt när. I många tvättstugor får man inte tvätta efter ett visst klockslag (ibland stängs strömmen av). På storhelger och så kallade röda dagar är det i vissa tvättstugor

förbjudet att tvätta. Många gånger är det av hänsyn till närmsta grannen till tvättstugan som tvättiderna regleras. Det är dock inte säkert att denna hyresgäst blivit tillfrågad om det stör eller ej. Tvättstugeregler och tvättider är en trög verksamhet som tar lång tid att förändra. Regleringen av tvättstugan medför att mycket görs i smyg. Personer tvättar utan att sätta upp sig på bokningslistan, eller tvättar när man inte får tvätta etc.

Tvättstugan är en plats där större delen av fastighetens hyresgäster eller bostadsrättsinnehavare rör sig. Tvättstugan blir ofta en plats, kanske en av de få platser i huset, där grannar möts. På så vis blir väggen i anslutning till tvättstugan ett „torg”. En plats där man kan kommunicera – ofta genom „tvättstugelappar”. Ett exempel är att sätta upp lappar om förvunna katter eller saker som är till försäljning. Det är också vanligt att hyresvärderna eller bostadsrättsföreningens styrelse sätter upp meddelanden till de boende i huset om allmänna förändringar eller kommande händelser som berör samtliga som bor i fastigheten. I hyreshus kan tvättstugan bli en plats där grannarna kan skvallra om saker och ting, men framför allt om hyresvärderna. Tvättstugan bli en „klagomur” där den dåliga städningen, det bristande underhållet och den höga hyran kan ventileras.

Tvättstugan är också en plats som väcker många fantasier och som många människor är rädda för. Det är en plats där kvinnor vistas ensamma. Tvättstugan är vanligtvis placerad i fastighetens källare eller uppe på vinden, vilket gör att den blir ljudisolerad från huset i övrigt. Det är också många som har nyckel till tvättstugan.

Det är starka känslor som väcks när tvättstugeregler överträds. Torsdagen den 18 mars 2004 blev en 77-årig kvinna ihjälslagen i tvättstugan med ett järnrör av en jämgammal granne. Bråket uppstod kring ett vädringsfönster.⁶ Det beteende som följer rättfärdigas av att regelbrotten kränker „heliga” och allmänt kända regler. Ofta leder detta till att kvarlämnad tvätt slängs ut på golvet, att strömmen stängs av så att tvättprogrammet avslutas och tvätten förblir otvättad. En annan metod är att höja värmen för att på så vis förstöra den andres tvätt. Vad gäller kvarlämnat ludd i tvättstugan är en vanlig metod att luddussar placeras på en lapp för att visa vilken regel som överträts. Jag har även stött på exempel där luddet placeras i ett kuvert som därefter läggs i brevinkastet till den som står uppskriven på tvättiden. Den yttersta konsekvensen är dock mord.

Från stortvätt till den egna maskinen

Tvättarbetets och tvättstugans historia är intressant av flera skäl även om denna artikel inte kommer att uppehålla sig särskilt länge vid detta. För det första ger tvättens historia i Sverige en inblick i tiden och platsens betydelse. Tvättarbetet var en kollektiv aktivitet som sällan utfördes och då storskaligt, alltmedan underkläder och barnkläder tvättades på köksspisen (Henriksson 2000:8). För det andra visar framväxten av tvättstugor i flerfamiljshus att platsen som sådan är central. Den kraftiga utbyggnaden av tvättstugor är ett fenomen som inte går att återfinna i många andra länder. Tillgången till moderna bostäder med ny teknik och bekvämlighet var en del av den svenska folkhemspolitik. En del av funktionalismen och den sociala ingenjörskonsten var att utlokalisera hemmets vardagliga sysslor till gemensamma anläggningar. I dessa visionära och ofta utopiska idéer skulle allt utföras kollektivt. Tvättstugan är en av dessa gemensamma anläggningar som har levt vidare. Folkhemsbygget gav många familjer möjligheten att flytta från „smutsen” och trångboddheten till folkhemmets trygga och bekväma sfär. För det tredje

är det intressant att jämföra med de nya områden som byggs runt om i landet. Ett exempel i Malmö är Västra hamnen och Bo01. I dessa bostäder integreras en „tvättpelare” i varje lägenhet i stället för tvättstugor. Tvättpelaren består av en tvättmaskin och en torktumlare. Även i hyreshus byts tvättstugorna ut mot tvättmaskiner i lägenheterna (Sydsvenskan 2006-05-21, H4). Kollektiva lösningar ter sig vara de mindre bemedlades lott, medan mer bemedlade hushåll i högre grad kan individualisera sin livssituation och än viktigare – distansera sig från „de andra” (jfr Johansson & Sernhede 2003).

I takt med att renlighetsuppfattningarna förändrades ändrades också en annan viktig aspekt, nämligen rummets funktion. Under bondesamhället användes rummen ofta till flera olika ändamål (Frykman & Löfgren 1979). Man både lagade mat, tvättade, arbetade och sov i samma rum. Det fanns heller inte en lika tydlig uppdelning mellan „kärnfamiljen” och tjänstefolk. Detta kom dock att förändras där olika rum fick olika funktion; sovrum, barnkammare, matrum, vardagsrum, pigkammare och givetvis tvättstugor. Allt som ökade den funktionalistiska uppdelningen och avståndet mellan familjens privatliv och tjänstefolket blev populärt, exempelvis klockrep, mathissar och kaminer (Rybczynski 1988:108; Frykman & Löfgren 1979:107; Gillis 1997).

Bostadspolitiken från 1940- till 1970-talet syftade till att producera bostäder av god kvalitet åt alla. Denna svenska folkhemspolitik fick konsekvenser för hela bostadsområdet från dess yttre bebyggelse till vardagslivets materiella planering. Hur tvätt skulle tvättas är inget undantag (Hirdman 1989:76). I slutet av 1800-talet var tvättstugor ingen del av människornas vardag. Då handlade det om stortvätt, något som utfördes ett par gånger om året vilket skedde i kollektiv form (SOU 1947:1). Tvättstugor började dyka upp först under 1920-talet, men spreds relativt långsamt (Henriksson 2000:5). Det var inte förrän på 1950-talet som tvättmaskinerna automatiserades i Sverige. Egen tvättmaskin var få förunnat. Tvätten lämnades bort till kommersiella tvättinrättningar eller tvättade man inomhus förhand. Förre sekelskiftets kollektiva tvätt förändrades först på allvar under 1960-talet då tvättandet blev egenarbete som utfördes främst i mindre tvättmaskiner. Tvättstugan kan ses som ett arv från folkhemspolitikerna i allmänhet och från den sociala ingenjörskonsten i synnerhet (Hirdman 1989). Tvättarbetets historia bör därför relateras till den övriga utvecklingen i samhället. Dagens renlighetsuppfattning är sammankopplad med teknikutveckling, men främst med föreställningar om vad som anses vara rent till skillnad från det som anses vara smutsigt. Under industrialiseringen växte ett annat Sverige fram där borgerligheten distanserade sig från den smutsiga och farliga underklassen (Pettersson 1983; Frykman & Löfgren 1979). Det finns en historisk tråd där orenhet kopplas ihop med „dem”, främlingar som inte anses ha samma renlighetsuppfattning som „vi”. „De” är per definition smutsiga (Kristeva 1992; Catomeris 2004).

Under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet har även tvättstugorna börjat förändras. Ny teknologi har för några gjort tvättstugorna mer effektiva medan andra människor upplever de nya systemen som komplicerade (Sydsvenskan 2006-05-21, H5). Denna teknologi innebär bland annat att bokningen av tvätttider sker elektroniskt via Internet och där tvättmaskinerna själva reglerar mängden tvättmedel etc. (Holmgren & Johansson 2004). Det finns en tilltro till att informationsteknologi skulle kunna råda bot på de problem som „traditionella” tvättstugor antas leda till.

Den privata platsen och det „normala tvättandet”

Tvättstugan som offentligt rum görs till en privat plats genom att den enskilde individen tar rummet i besittning. Individen markerar sin rätt till platsen genom att skriva upp sitt namn eller att använda en tvättkolv etc. En annan markör är när individen för in sin tvätt, sitt paket tvättmedel och sköljmedelsflaskor i rummet. Dessa nya objekt förmedlar att rummet har blivit en plats – en plats som är upptagen. Platsen är inte längre allas, utan är den enskilde tvättarens. Tvättstugelivet är indelat i enheter, tomma enheter, där en namnteckning eller en låskolv blir en privat angelägenhet. Tiden är således indelad, men tvättiden delas ej med andra. När en individ har tagit tvättstugan i besittning blir platsen en förlängning av den enskildes egna hem där utomståendes insyn i det privata sfär blockeras. Som en förlängning av det privata sfär döljer tvättstugan idén om det „normala tvättandet”. De som inte klarar av denna „normalitet” måste „lära sig” att tvätta. Fastighetsägare har lektioner i hur tvättstugan fungerar och boskoleprojekt har tvättträning på schemat.

Hur ett hushåll handskas med tvättstugan blir därmed en handling som kan bidra till hushållets kvalificering till ett mer „ normalt ” boende. Det som har slagit mig är att hanteringen av tvätten kan relateras till hierarkin i en tänkt boendekarriär. För en härbärgesgäst innebär detta att han (ty ofta är det en man) inte får tvätta själv, utan någon annan (ofta en kvinna) tvättar åt honom. Lars är en av de personer som jag har intervjuat på ett kategori-boende för hemlösa.⁷ Han berättade för mig om sina erfarenheter av att personalen på härbärgat där han bodde tvättade hans tvätt.

[...] de [härbärgespersonalen] fick aldrig mer röra min tvätt. Nej men du skulle sett. Jag är noga med min tvätt. Jag tar ut den exakt när den är färdig i maskinen så att den inte hinner bli skrynklig. Detsamma från torktummlaren och ryster det innan jag lägger in det. Och sedan när det är färdigt, så viker jag det på ett visst vis. [...] Och de hade bara knucklat in 40 skjortor i ett litet torkskåp och någon i tummlaren och någon hade de bara slängt upp på lina. Det var så skrynkligt alltihopa så jag nästan grät.

Härbärgespersonalens hantering av hans tvätt upplevde Lars som ett övergrepp då han ansåg att de hade misshandlat den. Ju högre upp på boendetrappan, desto större ansvar får den enskilde för sin tvätt. Maria upplevde det som konstigt att hon inte fick tvätta själv eller hjälpa till med andra sysslor som hon tidigare varit van att själv utföra.

Ja det är klart att jag ser, alltså är man bostadslös så det är klart att då blir man jätteglad när jag fick hyresrummet, ja hotellrummet också men ett hotellrum det är ju svårt att leva där. Alltså vad ska man säga, något vanligt liv. Så jag blev jätteglad när jag fick hyresrummet för det var ändå fint va, men där var också mycket bestämda regler, man fick inte ta emot besökare där heller. Man fick inte ta dit sina barn utan att säga ifrån. Och från början fick man inte ens tvätta kläder där. Man fick inte hjälpa till att städa eller något sånt där. Fast det gjorde jag ju, man är ju van att sköta hem och hus, så blir det lite konstigt när man inte, även om man kan så duger man inte (februari 2003).

Överträdelser

Det finns åtminstone tre sätt att överträda tvättstugans gränser:

- att ta någons tvättid
- att lämna kvar tvätt
- att inte ta bort luddet i torktumlaren.

Dessa överträdelser kan relateras till tre återkommande teman vad gäller tvättstugan. Det första temat rör tiden, det andra smutsen. Ett tredje tema rör främlingen.

Jag träffade Lars i december 2002 för att intervjua honom om hur det var att bo på ett kategoriboende för hemlösa. Under intervjuens gång kom vi att samtala om eventuella konflikter i byn (kategoriboendet är byggt som en stugby) eller om det hade varit några klagomål. Lars berättade då att „Här var en grej, egentligen en skitbagatell, en episod i tvättstugan förra helgen. Det var en som hade sparkat in dörren därför han hade missuppfattat sin tvättid eller vad det var och sparkat in dörrkarmen så att den hade spruckit. Så jag fick in och reparera det där”. Incidenten i tvättstugan återkom i flera berättelser från de hyresgäster som var bosatta i byn. Karl berättade för mig några månader senare att „Här har ju varit en som sparkade itu tvättstugan, men han åkte ju ut fort. Ja, det var innan jag kom hit. Jag tror det var en vecka innan, men jag fick höra det så. Det är en stor bula i en av maskinerna där inne, så han hade väl slagit itu dörren eller vad det var”. Det var just episoden i tvättstugan som utmärkte sig i de boendes berättelser när vi diskuterade vardagen i byn. Låt mig få återgå till Lars berättelse eftersom han mot slutet av vår intervju återkom till episoden i tvättstugan.

Jag gick dit [till tvättstugan] lite tidigare för där har varit ledigt alltid, men så var där en tumlare igång och där var inte låst eller någonting. Det var klart, hans tvätt var klar och torr. Så jag hade börjat ta ut den från tumlaren och vika den snyggt och lägga den på bänken till han. Så att det var klart tills han kom. Färdigvikt, snyggt och ordentligt. Så kunde jag använda tumlaren sedan när min tvätt var färdig. Eftersom maskinerna var färdiga kunde jag sätta igång och tvätta. [...] Men så kommer han in och säger att jag har dragit ut hans tvätt från tumlaren och hans tvättid var inte slut menade han. [...] utan han förstod det som om inte jag kunde vänta till hans tvättid var slut, utan jag hade hottat ut hans tvätt från tumlaren, så tog han det. Men så var inte tanken.

Lars har överskridit tvättstugans gränser genom att han började tvätta för tidigt. Den andra personen blir upprörd när han finner att någon annan står och viker hans tvätt. Att ta en annan persons tvättid är att kraftigt bryta mot de regler som gäller för tvättstugan, eftersom den enskildes tvättid reglerar platsens privata karaktär till skillnad från den obokade tvättstugans allmänna rum. Tiden blir ett verktyg för att begränsa andra människors insyn i vår privata och intima sfär. För den enskilde tvättaren blir det viktigt att tvätten kan hållas åtskild från omgivningens blickar.

Smutsen blir till smuts när objektet befinner sig på fel plats (Douglas 2004 [1966]; Pink 2005). Luddet i torktumlaren betraktas som smuts när det ligger kvar i maskinen. Även kvarlämnad tvätt kan sammanfalla med orenhet om den uppfattas vara placerad på fel plats. Det är dock viktigt att poängtera att det också har med tiden att göra. Alla som tvättar i tvättstugan vet att andra tvättar sina smutsiga kläder i samma tvättmaskiner. Men det är inte förrän denna tvätt, eller detta kvarlämnade ludd befinner sig inom ens egen tvättid som det blir ett intrång.

Ett näraliggande exempel är en kvinna som heter Malin som på sin blogg skriver om den tvättstugelapp som hon så gärna vill skriva riktad mot resenärer på pendeltåget. Det hon bland annat ville göra sig av med var „kvinnan som parkerade sig på sätet bredvid min före detta kollega C. och började rengöra truten med tandtråd så frukostresterna yrde i luften”.⁸ Om hon hade skrivit en tvättstugelapp skulle det antagligen stå något i stil med „rengör inte truten på pendeltåget”! Tandtrådsbehandlingen hade dock inte varit särskilt problematisk om den hade skett på pendeltågets toalett. Mary Douglas formulerar fenomenet förträffligt:

Skor är i sig själva inte smutsiga, men det är stötande att ställa dem på matbordet. Mat är heller inte i sig självt smutsigt, men det är stötande att lämna hushållsredskap i sovrummet eller matrester på kläder, liksom det är stötande att lämna badrumsattiraljer i vardagsrummet, kläder på stolar, trädgårdsverktyg inomhus, saker från övervåningen i bottenvåningen, underkläder där ytterkläder borde vara och så vidare (Douglas 2004 [1966]:56).

Det är också i relation till detta som främlingen blir central. I flerfamiljshus med många hushåll ökar avståndet mellan hushållen. Det är därmed inte säkert att den enskilda hyresgästen känner alla som bor i huset. Att kunna kontrollera tvättstugan som plats är centralt för att kunna distansera sig från främlingen och hindra denne att göra intrång i det privatas sfär. Bauman och May (2001:58) skriver:

Tendensen att aktivt undvika kontakt förstärks oavbrutet av rädslan för smitta från dem som 'tjänar oss' men inte är som 'vi'. Motviljan fortplantas till allt som kan förknippas med främlingarna: deras sätt att tala, klä sig, deras ritualer, hur de organiserar sitt familjeliv, till och med lukten av den mat de helst lagar.

I en studie av Berglund-Lake (2001) ges en beskrivning av ett bostadsområde i Sundsvall (två flerfamiljshus kallade Rågen 3 och 4). Även här hamnar tvättstugan på tapeten när olika hushåll intervjuas om området. Berglund-Lake menar att de möten som uppstod mellan grannarna i tvättstugan var ett mer påtvingat möte än på andra platser i bostadsområdet. Missnöjet som fanns om städningen i tvättstugan, hur den maskinella utrustningen användes samt tvättiderna riktades mot de familjer som bodde i Migrationsverkets lägenheter (jfr Wikström 1994). Dessa familjer ansågs vara mindre intresserade av att hålla rent och snyggt omkring sig. Författaren menar att missnöjet mot Migrationsverkets hushåll berodde på övriga familjers önskan om att distansera sig mot dessa i deras strävan att „frigöra sig från positionen som asylsökande” (Berglund-Lake 2001:24). På så vis konstruerades Migrationsverkets hushåll som *folk devils* (Cohen 2002), dvs. deras beteende sågs som avvikande och därmed viktigt att ta avstånd från för att accepteras av samhället. Författaren menar att det fanns en skillnad i de lägenheter som Migrationsverket upplät och de övriga lägenheterna. Han skriver „av slitaget på lägenheterna att döma var det ställen att äta och sova på; de hade en tillfällig och opersonlig karaktär och liten tid lades på städning och på ansträngningar att bygga upp en privat sfär och avskärma boendet som sitt. Det är lägenheter som aldrig hinner omvandlas till hem” (Berglund-Lake 2001:24).

Ett bekymmer som ibland uppstår är de outtalade reglerna. De kan ibland vara explicita, men det är inte säkert. En av dessa regler är att en annan tvättare får ta över någon annan hyresgästs tvättid om denne inte använt tvättstugan inom exempelvis en timme från det klockslag som personen bokat. Tvättstugan och tvättiderna binder därmed upp oss till

tider som inte med säkerhet passar våra levnadsförhållanden. Detta var något som gästforskaren Ian Taylor (1997) upptäckte när han behövde tvätta sin tvätt. För det första fann han enbart två tvättomater i Stockholm, och ingen i närheten av hans bostad. För det andra upptäckte han att trots det faktum att det fanns fyra tvättmaskiner i källaren fanns det ingen möjlighet för honom att „parallelltvätta” med den kvinna vars tid han hade lagt beslag på. Det svenska sättet att tvätta, skriver Taylor, är långt ifrån spontant utan en planerad och enskild verksamhet. Fyra regler från bostadsföretaget Akelius får utgöra ett exempel på tiden och platsens tyranni (jfr Douglas 1991):

Om du inte använder tvättstugan inom en timme från klockslaget du bokar, är det fritt för de övriga hyresgästerna att använda den.
Respektera andras tvätttider. Är det någon som inte gör det, tas deras tvättcylindrar om hand av fastighetsköterna. Cylindrarna kan sedan hämtas i BoButiken.
När du är färdig i tvättstugan, städa den. Det innebär att tvättmaskiner, torktumlare och torkskåp skall torkas av och att filter till torktumlare rensas. Sopa och torka av golvet.
Kontrollera att samtliga fönster är stängda, att lyset är släckt och att entrédörren är ordentligt låst när du lämnar tvättstugan.⁹

Vikten av att respektera tiden lyfts fram i den andra regeln där konsekvensen av att överträda denna regel innebär att hyresgästen måste gå och hämta ut sin tvättkolv i företagets BoButik. Ett sätt att tolka denna överlämningsceremoni är att konfiskeringen av hyresgästens tvättkolv initierar en situation där hyresgästen inte bara måste hämta ut sin kolv, utan också publikt finge skämmas för sin överträdelse. När väl tvättandet har upphört är det dags att göra en *mis-en-place* – att hyresgästen ställer tvättstugan i ordning. Här avlägsnas smutsen och alla privata attribut tas bort.

När reglerna för en tvättstuga överträds avslöjar denna överträdelse hur gränsmekanismerna hänger samman (Lamont & Fournier 1992; Lamont & Molnár 2002). Gränserna tydliggörs då tiden överträds. Det är en stöld av tid, samtidigt som det är en „ockupation” av en plats som i sin tur hänger ihop med de sociala relationer som är verkamma i en specifik situation.

Tvättstugan som plats för social kontroll

Konsekvenserna av den praktik som utförs i tvättstugan resulterar i att den blir en plats för utövandet av disciplinering och social kontroll. Den sociala kontrollen ska här förstås som „de metoder som används i ett samhälle för att få människor att uppträda i enlighet med dess lagar och förordningar och respektera de informella regler som gäller för umgänget människor emellan” (Lyttkens 1989:13). Nedan ger jag ett exempel från mina egna fältstudier där låskolven i en tvättstuga byts ut för att hindra en hyresgäst från att „felaktigt” utnyttja tvättstugan på tider då den inte ska vara i bruk.

Efter en stund kom en låssmed och lämnade nycklar och låskolv till tvättstugan. Hon (socialarbetaren) berättade om att de var av med två nycklar till tvättstugan och att det fanns ett tidlås i dörren som gör att tvättstugan stängs automatiskt klockan nio. De (socialarbetarna) vet vem som har nycklarna, men de har inga bevis. De tror att hon (klienten) tvättar och röker och bjuder dit sina kompisar. Hon älskar att tvätta (ur författarens fältanteckningar, januari 2004).

Den aktuella tvättstugan blev ett „slagfält”. Det blev en plats där socialarbetarna försökte samla ihop bevis för att avslöja de personer som bröt mot tvättstugans regler. Under projekttiden utformades olika typer av regler för att socialarbetarna skulle få kontroll över tvättstugan (Knutagård 2006). I ett utdrag ur projektets verksamhetsberättelse för 2004 framgår det att socialarbetarna förutom att ordna ett tidlås på dörren använde sig av följande strategi: „Vi gör även dagligen punktkontroller på de olika tvättiderna för att strama upp reglerna och att vi samtidigt får möjlighet att ta de boende på bar gärning vid eventuell misskötsel av tvättstugan” (citatet är hämtat ur Socialstyrelsen 2006:48).

Dörren till tvättstugan var inte låst under dagtid i detta bostadsområde. På ett annat boende sätter hyresgästen själv upp sin tvättkolv på en tavla och har möjlighet att låsa tvättstugan för andra än sig själv under den tvättid som personen har. Den enskilde hyresgästen har alltså en större kontroll över det privata i det offentliga. Att kunna låsa tvättstugan med en nyckel innebär för individen att ha tillgång till det privatas väktare.

I och med att problem delvis uppstår i tvättstugan i de boendeantern som jag har studerat är det paradoxalt att de bekymmer som uppstår av de ansvariga socialarbetarna primärt definieras som problem tillhörande den enskilde „tvättaren”. En familj som hänger upp sin tvätt i de omgivande träden sägs göra detta av „kulturella skäl” och inte för att torktumblaren varit sönder i flera månader. En av familjerna berättar att „tvättstugan är katastrofal och man kan knappt komma in. För det mesta tvättar jag kläderna för hand, men vi har inget tvättställe för att åtminstone hänga kläderna. Jag föredrar faktiskt att bo i ett tält. Jag vill bara komma härifrån” (Rouzbehi 2004).

Att ungdomarna i ett kategoriboende för hemlösa barnfamiljer i Malmö umgås i tvättstugan beror enligt socialarbetarna på att föräldrarna inte har någon „koll”, alternativt inte bryr sig om dem, inte på att det saknas andra lokaler att umgås i. Vidare förklaras att familjerna i ett av bostadsområdena tar varandras tvättider på grund av att de inte respekterar andra, inte på grund av att det finns för få tvättmaskiner.

Tvättstugelappen

Har du någon gång stött på en ilsken lapp som sitter uppklistrad i tvättstugan? Dessa lappar är en reaktion på att någon har uppfattat en handling som en överträdelse. En överträdelse av en regel vare sig den är nedpräntad eller ej. Ilskna tvättstugelappar är en av teknikerna för att upprätthålla ordningen i tvättstugan. Denna strid utspelar sig på väggar, upphängda kalendrar eller tvättstuguetavlor. Den är en del av normaliseringsarbetet, upprättandet av den sociala kontrollen och den moraliska uppfostran från de inkluderades sida. Överträdelser får ofta ganska kraftfulla konsekvenser där tvätt slängs ut och ilskan präntas ned. Ilskan är på samma gång explosiv som kontrollerad och utdragen. Den ilskna tvättstugelappen är trots allt ett resultat av att en person har blivit upprörd, tagit sig tillbaka till den egna borgen, skrivit ner sina stridsrop, åkt ned till tvättstugan, klistrat upp lappen vid fronten och därefter retirerat. På så vis måste ilskan kontrolleras under resans gång.

Tvättstugelappen blir genom att den hängs upp en kollektiv disciplinering av en överträdelse. Det är det som är målet med lappen. Om målet hade varit samförstånd hade handlandet tagit en annan form än att skriva.

„Hej! Vem är Du som tvättar på vår tvättid?” Så lyder texten på en av de tvättstugelappar som jag samlat in. Lappuppsättaren upptäckte att någon annan tvättade på deras tvättid. Tvättlappen försöker utreda vem denna person var. Lappen tydliggör hur tiden och platsen privatiseras genom att lappen ger uttryck för ett „du” och ett „vår”. I och med att lappen är upphängd innebär det dock att kommunikationen mellan minst två parter suddas ut. Lappen dikterar ett kommande scenario. Antingen ett nedtagande av lappen och att en ny tvättstugelapp hängs upp som reaktion. Det kan även leda till att den som är „du” i lappen konfronterar lappupphängaren. I detta exempel fick jag berättat för mig att personen ringde på hos tvättstugelappsskribenten.

Problemet i detta exempel var inte att den som tvättade hade hindrat den som hade tvättiden att tvätta, utan att om de smutsade ner i tvättstugan skulle den uppskrivna hyresgästen stå som boven i dramat. Det kan tyckas besynnerligt att en hyresgäst anser sig ha rätten att behålla kontrollen över tvättstugan trots att den inte används. Att som i detta fall skriva upp sitt namn på en lista över tvättider blir en form av kontrakt att man också lämnar tvättstugan välstädad och om så inte är fallet får man stå till svars för smutsen.

I en bostadsrättsförening sitter en lapp uppsatt i tvättstugan från föreningens styrelse. Texten är mer inriktad på förbud.

All form av avstjälpning och uppställning i källargångar är förbjudet. Vi vill påminna om att efter hyreslagens ändring den 1 april 2003 är det numera skäl till uppsägning av de boende som ställer saker i källargångarna. Enligt lagändringen har föreningen rätt att lämna lägenheten till kronofogden för tvångsförsäljning i samband med eventuell vräkning. Om du har saker som av någon anledning inte kan källsorteras, kontakta vicevärden eller vaktmästaren, så hjälper vi er!

Tvättstugelapparna riktar sig till en generaliserad målgrupp. Detta förfaringssätt kväver och suddar ut kommunikationen mellan berörda parter. Istället dikterar lappen platsen och strävar efter att upprätthålla den sociala kontrollen.

Ett intressant fenomen är att „tvättstugelapp” har kommit att bli ett begrepp. Det refererar inte enbart till lappar som finns i tvättstugor utan hänvisar till ett budskap som anslås som svar på ett beteende som anses bryta mot en „allmänt vedertagen etikett”. Tvättstugelappar appliceras i en mängd sammanhang och de har ofta en moraliserande och normerande karaktär. Ett exempel är denna tvättstugelapp „Läs ordningsregler. Endast 1 tvättid får bokas i taget”. Så här inleds en annan:

Vi tycker väl alla om att komma till en ren tvättstuga. Tyvärr är det inte alla som lämnar den i ett sådant skick. Jag kan bara hitta tre anledningar till det. Antingen är man en rejäl lortgris, eller så är man helt enkelt bara lat. Den tredje anledningen kan ju vara att man inte *vet* hur man kan/skall göra rent efter sig. Därför tänkte jag berätta det med hjälp av några foton.

Som läsaren kan se anger skribenten tre möjliga kategorier av människor som kan tänkas smutsa ner i en tvättstuga: lortgrisen, den late, den dumme. För att råda bot mot detta måste de undervisas i hur man gör.

Utesluten från tvättstugan

Det kan tyckas förvånande att föreställningar om hur en tvättstuga bör skötas kan leda till så drastiska åtgärder som att totalt utesluta bestämda grupper från denna plats. I en artikel i Expressens nätupplaga (2005-12-25) förmedlas att Fatima är „portad” från de tvättstugor som finns i det hus hon bor i. Istället är hon och andra asylsökande hänvisade till en annan tvättstuga med endast en tvättmaskin och en torktumlare. I artikeln intervjuas Ludvikahems VD, som menar att en separat tvättstuga för asylsökande är motiverat, eftersom „de här människorna är inte vana vid våra rutiner med städning och att passa tvättiderna. Vi har gjort så här för att eliminera de problem som vi har haft tidigare”. Uteslutningen från tvättstugan rättfärdigas genom att hänvisa till att „de här människorna” är så annorlunda än „oss” och gör saker på ett annat sätt (jfr Scott & Lyman 1968; Tilly 2006).

Vad bör tvättstugan användas till? Ungdomar som umgås, röker och skräpar ner hör inte hemma i tvättstugan. De är med Tim Cresswells ord „out of place” (1996). Tvättstugan är därmed en del av ett normativt landskap som anger vad som är det rätta uppträdandet för en särskild plats. Det uppförande som anses vara det rätta i tvättstugan behöver inte vara ett lika uppskattat uppförande i köket.

Tvättstugan påvisar sociala gränser mellan olika grupper. En analys av platsen ger oss en möjlighet att avtäcka rådande klassificeringssystem. Även om fokus för artikeln är tvättstugan som plats, är tvättstugan en del av det flerfamiljshus som tvättstugan är placerad i. Uteslutningen av Migrationsverkets boende är en reaktion från hyresvärdens sida för att administrera ett problem. I detta fall handlar det om att administrera Migrationsverkets hushåll som skapas som en kategori som hänvisas till en specifik plats, samtidigt som platsen markerar att de utgör en kategori (Cohen 1985:4; Sibley 2003 [1995]).

Migrationsverkets tillfälliga lägenheter i Sundsvall kan ses som en plats som dagligen påminner de människor som bor där om sina misslyckanden. Liknande erfarenheter finner vi i andra bostadsområden. En kvinna i ett boende för hemlösa berättar:

Jag trivs inte. Man kan inte tvätta, det är smutsigt, maskinerna är ur funktion. Det är alltid konflikter och bråk där ute på gården. Ingen sköter någonting. Man kan inte gå ut med sina barn och promenera. Överallt finns smuts. Det är för litet utrymme för många personer i barackerna. Det finns ingen moral. Jag bor med min lilla flicka och min man i ett litet rum och delar barack men mina svärföräldrar. Man ser ingen bra framtid för barnen här. Ingenting är bra! Det känns som om man lever i ett fängelse. Jag håller mig inomhus för man kan lätt hamna i onödiga konflikter med sina grannar. Det är bättre om jag håller min käft. Det är bara några som vill ha det rent runtomkring sig, men en städare och tio smutsar ner (Rouzbehi 2004).

Som jag tidigare nämnt hänvisas Migrationsverkets hushåll i Sundsvall till andra tvättstugor än de som hyreshusets övriga hushåll har att använda. Denna exkludering rättfärdigas genom konstaterandet att Migrationsverkets hushåll inte är lika intresserade av att hålla rent och snyggt omkring sig. Denna typ av förklaring legitimerar att dessa hushåll behandlas annorlunda. En viktig aspekt som framkommer i studien av Rågen 3 och 4 är att de platser som Migrationsverkets familjer hänvisas till är lägenheter som „aldrig hinner omvandlas till hem” (Berglund-Lake 2001:24). Lägenheterna är tillfälliga boenden i väntan på att familjerna skulle få egna lägenheter. Att lägenheterna inte blev hem har mer att göra med att platserna var tillfälliga boplatser snarare än att hushållen skulle

sakna en vilja att göra platsen till ett hem. Mary Douglas menar att ett hem är en lokaliserad idé, men att det inte behöver vara en specifik plats. Hon skriver vidare att „ha tak över huvudet är inte detsamma som att ha ett hem, ej heller att ha en bostad, ej heller är ett hem det samma som ett hushåll” (1991:288, min översättning).

Avslutande ord

I denna artikel har jag primärt fokuserat på tvättstugan i en svensk kontext. I det sammanhanget framträder tvättstugan som en del av folkhemmets tillrättaläggande projekt. Ett projekt som med vetenskapens hjälp, med rationaliteten för ögonen och nya landvinningar inom tekniken omvandlade hemmets vardagssysslor. Det var i gemensamma inrättningar som hemmets sysslor skulle utföras (Hirdman 1989:72).

Tillrättaläggandet tydliggörs i det pågående arbetet med hemlöshetsproblematiken i Sverige. De som definieras som hemlösa och som „inte kapabla att bo” placeras i alternativa boendeformer där de ska tränas i denna konst. Hur tvättstugan hanteras blir en teknik för att testa om de hemlösa har förädlad kunskaperna om hur man bor.

Tendenserna i det omgivande samhället är att en egen „tvättpelare” börjar bli en norm. Därmed blir den egna tvättmaskinen en artefakt för den nya klassresan. Den sociala ingenjörskonstens arv ser ut att vara en verksamhet som appliceras på myndigheternas klienter. Det är här det lilla livet kan läggas tillrätta. Det är här den borgerliga moraluppfostran tar sina skarpaste uttryck. Särskilt när de som berörs har en annan „kulturell bakgrund”.

Noter

1. Intervjuerna har genomförts inom ramen för det FAS-finansierade (Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap) forskningsprojektet „Bostadslöshetspolitik i retorik och praktik – en studie av lokala välfärdsmodeller” (Dnr 2002-0341) samt en utvärdering av tre hemlöshetsprojekt i Skåne (Knutagård 2006). Det förstnämnda projektet har avrapporterats i en antologi under redaktion av Cecilia Löfstrand och Marie Nordfeldt (2007).
2. Några exempel är: <http://www.stockholmshus9.org/cgi-bin/1/anslagstavlan.pl>.
<http://tesugen.com/archives/02/10/laundryroom>.
<http://trettinanting.blogspot.com/archive/2005/week50/>.
http://durmer.blogg.se/031206164613_tvttfejd.html.
http://wallyjakeman.blogspot.com/2006_03_01_wallyjakeman_archive.html.
<http://magnus.blogsome.com/2006/08/30/tvattstugan-tar-fram-det-basta-hos-manniskan/>.
<http://emelieklang.blogspot.com/2006/10/tumult-i-tvttstugan.html>.
3. Se exempelvis <http://tvattid.blogspot.com/>.
4. <http://tvattid.blogspot.com/>.
5. Tidigare var det vanligt att man bokade en maskin i taget. Detta förfaringssätt påminner mer om den danska tvättstugan där tvättandet kan ske parallellt. Se exempelvis „The Laundromat Café” <http://www.thelaundromatcafe.com/>. Ett uppmärksammat exempel i Sverige är den så kallade „tvättmoskén” i BoCentrum i Rinkeby. Den är till för bostadsföretaget Familjebostäders ca 3 800 hyresgäster som bor i området. Här kan ett 20-tal familjer tvätta samtidigt och det finns även lekrum för barnen och ett café.
6. <http://www.dn.se/DNet/road/Classic/article/0/jsp/print.jsp?&a=245931>.

7. Lars, Karl och Maria har egentligen andra namn.
8. <http://trettinanting.blogspot.com/archive/2005/week50/>.
9. <http://fastigheter.akelius.com/Spinner/read/article.cfm?id=403>.

Litteratur

- Bauman, Zygmunt & Tim May
2001 Att tänka sociologiskt. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Berglund-Lake, Håkan
2001 Intryck och reflektioner i en multietnisk boendemiljö. Kultur & Fritids lilla skriftserie nr 7. Sundsvalls kommun: Kultur & Fritid.
- Busch, Akiko
1999 Geography of Home. Writings on Where We Live. New York: Princeton Architectural Press.
- Catomeris, Christian
2004 Det ohyggliga arvet. Sverige och främlingen genom tiderna. Stockholm: Ordfront.
- Cohen, Stanley
1985 Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification. Cambridge: Polity Press.
2002 Folk Devils and Moral Panics. London: Routledge.
- Cresswell, Tim
1996 In Place/Out of Place. Geography, Ideology, and Transgression. London: University of Minnesota Press.
2004 Place a Short Introduction. Oxford: Blackwell Publishing.
- Douglas, Mary
1991 The Idea of Home: A Kind of Space. Social Research 58(1):287-308.
2004 [1966] Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Frykman, Jonas & Orvar Löfgren
1979 Den kultiverade människan. Malmö: Gleerups.
- Gillis, John R.
1997 A World of Their Own Making. Myth, Ritual, and the Quest for Family Values. Massachusetts: Harvard University Press.
- Henriksson, Greger
2000 Organisationsformer för hushållens tvätt i Stockholm under 1900-talet. fms 121. HUSUS Nr 29. Systemekologi och FOA: Stockholms universitet.
- Hirdman, Yvonne
1989 Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik. Stockholm: Carlssons.
- Holmgren, Karin & Peter Johansson
2004 Informationsteknologi i vardagen – den intelligenta tvättstugan. Magisteruppsats. Institutionen för informatik, Handelshögskolan: Göteborgs universitet.
- Johansson, Thomas & Ove Sernhede (eds.)
2003 Urbanitetens omvandlingar. Kultur och identitet i den postindustriella staden. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.

- Knutagård, Marcus
2006 Sista utposten, vägen in och det hållbara boendet. En utvärdering av tre projekt för att motverka hemlöshet. Meddelanden från Socialhögskolan 3. Lund: Socialhögskolan.
- Kristeva, Julia
1992 Främlingar för oss själva. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lamont, Michèle & Marcel Fournier (eds.)
1992 Cultivating Differences. Symbolic Boundaries and the Making of Inequality. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lamont, Michèle & Virág Molnár
2002 The Study of Boundaries in the Social Sciences. The Annual Review of Sociology (28):167-95.
- Lyttkens, Lorentz
1989 Den disciplinerade människan. Stockholm: Allmänna Förlaget.
- Löfstrand, Cecilia & Marie Nordfeldt (eds.)
2007 Bostadslös! Lokal politik och praktik. Malmö: Gleerups.
- Pettersson, Birgit
1983 „Den farliga underklassen“. Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Pink, Sarah
2005 Dirty Laundry. Everyday Practice, Sensory Engagement and the Constitution of Identity. Social Anthropology 13(3):275-90.
- Rouzbehi, Mandana
2004 Intervjuer av familjer boende på Mosippan. Stencil.
- Rybczynski, Witold
1988 Hemmet. Boende och trivsel sett i historiens ljus. Bonniers: Stockholm.
- Scott, Marvin B. & Stanford M. Lyman
1968 Accounts. American Sociological Review 33(1):46-62.
- Sibley, David
2003 [1995] Geographies of Exclusion. Society and Difference in the West. London: Routledge.
- Socialstyrelsen
2006 Lokala hemlöshetsprojekt 2002-2005 – resultat, slutsatser och bedömningar. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU
1947 Kollektiv tvätt. Betänkande med förslag att underlätta hushållens tvättarbete. Avgivet av 1941 års befolkningsutredning.
- Taylor, Ian
1997 The Swedish Way of Laundering. Contemporary Review 271(1579):85-89.
- Tilly, Charles
2006 Why? What Happens When People Give Reasons ... and Why. New Jersey: Princeton University Press.
- Wikström, Tomas
1994 Mellan hemmet och världen. Om rum och möten i 40- och 50-talens hyreshus. Stockholm/Stehag: Symposion.

